

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Natalii Harewskiej

„Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej” (Professionalisation in foster care), Zielona Góra 2021, ss. 536.

napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Grażyny Gajewskiej, prof. UZ.

Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Społecznych

Dzisiejszy świat niesie za sobą wielorakie zagrożenia dla życia rodzinnego, a zwłaszcza dla opieki i rozwoju dzieci. W konsekwencji, wiele rodzin nie wypełnia prawidłowo swoich podstawowych funkcji, co prowadzi do ich dysfunkcyjności, a niekiedy patologii. Tego typu niepokojąca sytuacja skutkuje dosyć często pozbawieniem lub ograniczeniem praw rodzicielskich i umieszczeniem dzieci poza rodziną naturalną, gdzie funkcjonują jako sieroty społeczne.

Do optymalnych form opieki nad dzieckiem, z różnych względów pozbawionych troski swoich rodziców, zalicza się rodzinę zastępczą, która zaraz po adopcji, jest formą opieki najbardziej zbliżoną do środowiska rodzinnego. Zakres zadań rodziny zastępczej niemal nie różni się od środowiska rodziny naturalnej, bo do jej szczególnych praw, ale i obowiązków, należy sprawowanie bieżącej opieki wychowawczej nad przyjętym dzieckiem osieroconym naturalnie bądź społecznie.

Z pewnością rodzina zastępcza nigdy w pełni nie zastąpi dziecku rodziny naturalnej, stwarza jednak ogromną szansą na jego pełny osobowy rozwój, zwłaszcza gdy robi to profesjonalnie, w głębokim tego słowa znaczeniu. Stwarza ona bowiem dziecku możliwość uczestnictwa

w korzystnej atmosferze rodzinnej, zapewnia poczucie bezpieczeństwa, rozwoju i wychowania, w tym społecznego i moralnego.

Pomimo wagi tej tematyki, kwestia rodzinnej pieczy zastępczej nie pojawia się zbyt często w opracowaniach naukowych, zwłaszcza jeśli chodzi o badania empiryczne, których przeprowadzenie pozostaje z oczywistych względów intymności i subtelności zagadnienia, poważnym wyzwaniem. Konstatacja ta w sposób szczególny dotyczy refleksji nad profesjonalizacją tego typu opieki zastępczej. Przedkładana rozprawa stanowi więc istotny wkład w rozwój wiedzy o profesjonalnej rodzinnej pieczy zastępczej, wpisując się w przestrzeń kilku dyscyplin: pedagogiki społecznej, opiekuńczej, rodziny oraz pedagogiki pracy. Należy więc bez wątpienia docenić mgr Natalię Harewską za podjęcie w prezentowanej rozprawie tej właśnie, ważnej z punktu widzenia teorii i praktyki życia społecznego kwestii.

Przedłożona do recenzji rozprawa składa się z kilku części tworzących spójną całość: wstępu, części teoretycznej, metodologicznej, analizy wyników badań własnych, bibliografii, spisu tabel, rysunków i wykresów oraz czterech załączników (kwestionariusza analizy dokumentów, kwestionariusza ankiety dla opiekunów zastępczych, kwestionariusza wywiadu z opiekunami zastępczymi i danych metryczkowych – tabeli częstości.

Ocena części teoretycznej rozprawy (s. 3-167)

Struktura pracy implikuje też strukturę jej recenzji. Stanowiąca wprowadzenie do badań własnych, pierwsza, teoretyczna część pracy, napisana jest komunikatywnym, choć naukowym językiem. Swoją narrację autorka prowadzi konsekwentnie, a przede wszystkim merytorycznie, co świadczy o dobrej znajomości podjętego tematu. Naukowa literatura, do której się przy tym odwołuje jest w istocie imponująca i dobrana adekwatnie do przyjętej przez panią mgr koncepcji opracowania analizowanego tematu. Docenić należy sięgnięcie przez doktorantkę do wielu źródeł obcojęzycznych, po których dosyć swobodnie się porusza. Potwierdza to rzetelne potraktowanie przez nią podjętych zagadnień i wskazuje na znaczną dojrzałość w obszarze prowadzenia badań naukowych.

W tej części pracy udało się autorce możliwie dogłębnie scharakteryzować zjawisko profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej, wskazując na różne interpretacje tego zagadnienia. Zwrócić należy uwagę na to, że nie tylko podjęła ona próbę zdefiniowania rodzinnej pieczy zastępczej, ale zaproponowała też własną modyfikację i syntezę obecnych w literaturze definicji tej formy opieki. Przedstawiając w kolejnym etapie zarys historii profesjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce, zreferowała także aktualne tendencje w tym

obszarze dominujące w innych krajach. Dostyc szeroko omawiając znaczenie profesjonalizacji rodzinnej pieczy zastępczej, odwołała się trafnie do teorii systemów ekologicznych i postulatów integracji podejścia pajdocentrycznego i familiocentrycznego. Uwzględniła również ważny temat różnych barier i zagrożeń związanych z profesjonalizacją pieczy zastępczej, wskazując zarazem na tak istotny aspekt jak standaryzacja. Docenić w tym kontekście należy próbę określenia przez nią oraz zbadania poziomu realizacji podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej. Biorąc pod uwagę rozległość analizowanej tematyki wydaje się jednak, iż trochę więcej miejsce można było poświęcić dotychczasowemu stanowi badań nad opieką zastępczą oraz własnej analizie poruszanych kwestii. W przedkładanej pracy nie przywołano choćby ważnych publikacji prof. Regulskiej odnoszących się do omawianej przez doktorantkę tematyki.

Ocena części: „Założenia metodologiczne badań własnych” (s.168-201)

W przygotowaniu i realizacji badań doktorantka zastosowała podejście eklektyczne i przeprowadzenie badań ilościowo – jakościowych (s. 180) co jak uzasadnia „koresponduje z przyjętą koncepcją personalistyczną” (180). Wynika z tego słuszne podzielenie badań własnych na etapy. Pierwszym była analiza dokumentów, drugim sondaż diagnostyczny z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety wśród rodzin zastępczych zawodowych, niezawodowych i spokrewnionych z terenu powiatu gorzowskiego, nowosolskiego oraz miasta na prawach powiatu Gorzów Wlkp. (s. 181) i trzecim studium indywidualnych przypadków z zastosowaniem wywiadów narracyjnych przeprowadzonych wśród przedstawicieli rodzin zastępczych wybranych spośród osób, które wyraziły zgodę na dalszy udział w badaniu oraz spośród osób poznanych na różnych etapach badań. Badaniom tym przypisano charakter uzupełniający. Ich główną rolą jest zgłębienie tematyki podjętej w badaniach sondażowych (s. 180-201).

Przedmiotem badań własnych zaprezentowanych w rozprawie jest profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej. Cel teoretyczny stanowiło zgromadzenie i usystematyzowanie wybranych aspektów wiedzy o profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce z uwzględnieniem wskazywanych w literaturze przedmiotu międzynarodowych trendów, czego rezultatem było zredagowanie części teoretycznej rozprawy. Zwrócono w niej uwagę na pewne trudności interpretacyjne i zaproponowano zmodyfikowane ujęcia definicyjne. Zasadniczą kanwę rozważań oparto na teorii opieki międzyludzkiej Zdzisława Dąbrowskiego oraz koncepcji personalistycznej. Założenia personalizmu, a w sposób szczególny przekonanie

o nadrzędnej wartości osoby ludzkiej wobec świata rzeczy oraz struktur ekonomiczno – społecznych i politycznych stanowiły również przesłankę do takiej organizacji badań, która umożliwiła analizowanie zjawiska profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej z perspektywy osób, których to zagadnienie dotyczy w sposób bezpośredni.

Kończąc część teoretyczną rozprawy zwrócono uwagę, że jednym z istotnych elementów profesjonalizacji jest formułowanie i realizacja standardów w rodzinnej pieczy zastępczej. To właśnie temu aspektowi poświęcono zasadniczą część podejmowanych badań. Dlatego też głównym celem badań było określenie i skategoryzowanie podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce oraz ustalenie, czy i jaka jest w poczuciu opiekunów zastępczych ich realizacja. Stanowiło to zarazem cel poznawczy niniejszej pracy. Wynikiem realizacji tego zamierzenia określono dwadzieścia trzy podstawowe standardy w rodzinnej pieczy zastępczej i podzielono je na cztery kategorie. Standardy te posłużyły jako podstawa do stworzenia narzędzia badawczego – ankiety skierowanej do opiekunów zastępczych. Analiza badań sondażowych zrealizowanych z jej zastosowaniem jak i badań uzupełniających, które stanowiły wywiady narracyjne zmierzały do realizacji tego celu. Autorka ocenianej rozprawy osiągnęła zamierzone cele łącznie z osiągnięciem celu praktycznego czyli sformułowano rekomendacje dotyczące kwestii związanych z możliwościami podniesienia jakości opieki i wychowania w rodzinnych formach opieki zastępczej.

Ocena analizy i prezentacji wyników badań własnych doktorantki

Dokonana na s. 202 – 416, obszerna analiza i prezentacja wyników badań własnych jest rzetelna i uznać ją można za dobrze i konsekwentnie, według założonej metodologii, dopracowaną. Na tej bazie doktorantce udało się sformułować poprawnie liczne uogólnienia i wnioski. W celu wykorzystania zalet obu strategii badań: ilościowych i jakościowych, w rozprawie zastosowano podejście eklektyczne. Dzięki temu uzyskano pogłębione rozumienie wyników otrzymanych na podstawie przeprowadzonego sondażu diagnostycznego wśród opiekunów zastępczych i sformułowano dzięki temu kolejne wnioski. W pierwszym etapie badań autorka starała się możliwie rzetelnie przebadać akty prawne i wybraną literaturę przedmiotu, wykorzystując kwestionariusz analizy dokumentów w celu określenia podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej. Przedstawiono i podjęto próbę interpretacji dość znacznej ilości tekstu pochodzącego z transkrypcji wypowiedzi badanych

uzyskanych poprzez przeprowadzenie wywiadów narracyjnych. Pozwoliło to doktorantce dotrzeć do szczególnie interesujących informacji związanych z autentycznymi historiami z życia opiekunów zastępczych reprezentujących różne formy rodzinnej pieczy zastępczej: koordynatorki rodzinnej pieczy zastępczej oraz dorosłego podopiecznego rodziny zastępczej spokrewnionej. W ten sposób udało się w pewnym stopniu trochę głębiej „wniknąć” w świat funkcjonowania rodzinnej pieczy zastępczej

Podsumowanie

W pierwszym rzędzie należy sformułować pewne krytyczne uwagi odnośnie strony formalnej rozprawy. Nie sposób ukryć, że w rozprawie występują dosyć liczne błędy techniczne. Uwaga ta dotyczy pomyłek w numeracji podrozdziałów, braku konsekwencji w odstępach między tabelą a podpisem, a przede wszystkim błędów w stosowaniu znaków interpunkcji, czyli stosowaniu przecinków i kropek. W pracy pojawiają się także powtórzenia w obszarze przypisów, podwójne cudzysłowy oraz te same frazy. Błędy te można zapewne tłumaczyć obszernością rozprawy.

Trochę więcej uwag krytycznych poczynić należy odnośnie przeprowadzonych przez doktorantkę badań własnych. Wydaje się więc, że zostały one oparte na stosunkowo niewielkiej liczbie badanych ankietowo (123 opiekunów zastępczych) oraz zaledwie 7 osób biorących udział w wywiadach narracyjnych. Zastosowano też mocno uproszczoną transkrypcję wywiadów, co wprawdzie wprowadza większą przejrzystość tekstu, lecz z powodu ograniczonej liczby kwantyfikatorów, może nie oddawać dobrze wszystkich zawartych tam emocji osób poddanych badaniom. Zwrócić uwagę należy także na to, że badania ilościowe zostały przeprowadzone za pośrednictwem organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, a więc bez bezpośredniego kontaktu z badanymi, co mogło mieć wpływ na mniejszą szczerść uzyskanych wypowiedzi. Ze względu zaś na to, że pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety nie były zbyt precyzyjne, to mogły nie być też w pełni zrozumiałe dla wszystkich respondentów.

W rozprawie nie wykazano też w dostatecznym stopniu zależności między zmiennymi zależnymi a niezależnymi, co może jednak wynikać ze zbyt małej liczby osób badanych. Prezentując jedynie tabele częstości nie uwzględniono z kolei podziału na płeć czy też formę rodzinnej pieczy zastępczej. Więcej uwagi można było bez wątpienia poświęcić formułowanym wnioskom, gdyż w dużej części wymagają one szerszych i bardziej dogłębnych analiz.

Skoro każda praca naukowa powinna wносить pewne *quantum* nowej wiedzy warto zwrócić uwagę na to, że w pracy podjęto interesującą próbę porównania rodzinnych form pieczy zastępczej występujących w Polsce, Rosji, Ukrainie i Anglii. Autorka zaproponowała przede wszystkim przeniesienie na grunt polski z Anglii możliwość powoływania rodzin zastępczych preadopcyjnych (*Fostering for Adoption*). Omówiła przy tym atuty i ograniczenia takiego rozwiązania. Analiza wybranych angielskich aktów prawnych zainspirowała ją zaś do poszerzenia określanych podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej.

Walorem pracy jest też jej potencjalnie znaczny obszar aplikacji praktycznej. Wyniki badań mogą stanowić wskazówkę dla legislatorów o niezbędnych oraz zalecanych zmianach w ustawodawstwie w celu usprawnienia funkcjonowania systemu profesjonalnej rodzinnej pieczy zastępczej. Odnosi się to przede wszystkim do przyspieszenia trwania procedur sądowych, zatrudniania opiekunów na podstawie umowy o pracę, wprowadzenia mechanizmów zapobiegania częstym zmianom miejsc przebywania przez podopiecznych, m.in. poprzez zwiększenie różnorodności rodzinnych form pieczy zastępczej, wprowadzenia mechanizmów ochrony więzi podopiecznego z opiekunem i umożliwienia łagodnego przejścia z jednej formy pieczy zastępczej do drugiej (lub z pieczy zastępczej do adopcji). Wyniki badań mogą też stanowić wskazówkę dla organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej, zwłaszcza w zakresie potrzeb i oczekiwań opiekunów zastępczych, a przede wszystkim ich podopiecznych. Można również w nich dostrzec dobre źródło szeroko rozumianej wiedzy o profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej dla samych opiekunów zastępczych oraz organizacji ich zrzeszających.

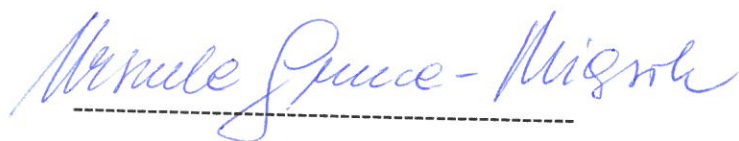
Dzięki przeprowadzonym badaniom, przynajmniej w pewnym stopniu, udało się uzyskać realną, a więc niezwykle pożądaną wiedzę o realizacji określonych standardów w rodzinnych formach pieczy zastępczej na terenie powiatu nowosolskiego i gorzowskiego. Formułując ogólne i szczegółowe wnioski oraz rekomendacje w obszarze profesjonalizacji rodzinnej opieki zastępczej, autorka wskazała na możliwe kierunki działań legislacyjnych, zwracając zarazem uwagę na te obszary, które wymagają dalszej eksploracji naukowej.

Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska pani mgr Natalii Harewskiej, pt. „Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej” (*Professionalisation in foster care*) stanowi oryginalne, adekwatnie do poziomu, którego należy oczekiwać od prac doktorskich, rozwiązanie problemu badawczego

oraz wykazuje ogólną wiedzę doktorantki w dyscyplinie: pedagogika. Ze względu na walory naukowe, społeczne, pedagogiczne, jak również rzetelność i precyzję wywodu wyrażam przekonanie, że od strony merytorycznej, metodologicznej oraz formalnej rozprawa spełnia wymogi określone w art.13 ust.1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Wnioskuje o przyjęcie dysertacji doktorskiej i dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów postępowania w przewodzie o nadanie stopnia doktora w zakresie pedagogiki. Wnioskuje także, jeżeli znajdzie to szersze poparcie członków komisji o wyróżnienie recenzowanej dysertacji.

dr hab. Urszula Gruca-Miąsik, prof. UR